

Куриця Денис Іванович

*асистент кафедри психології освіти,
праці та управління К-ПНУ ім. І.Огієнка,
заступник декана з виховної та
профорієнтаційної роботи
факультету психології*

Роль неформальних об'єднань у формуванні протиправної поведінки підлітків

Одна з яскраво виражених реакцій підлітків – це реакція емансипації, тобто бажання звільнитися з-під опіки дорослих. Вона може поширюватися на встановлені в суспільстві, тобто дорослими, правила і норми. Відомими проявами подібної реакції є бродяжництво й втечі з дому. У більшості підлітків, які знаходяться в місцях позбавлення волі за різноманітні злочини, втечі з дому були першим етапом становлення „злочинця».

Потреба у спілкуванні з однолітками, яких не можуть замінити батьки, виникає в дітей дуже рано і з роками посилюється. Вплив групи однолітків на процес соціалізації дитини розпочинається набагато раніше від початку підліткового віку. Одна з причин важливої ролі цього спілкування – це створення прототипу дорослих взаємин, які можна реалізовувати у подальшому житті. Особливості поведінки підлітків у колективі проявляються в переважанні у них емоційної рухливості над здатністю до гальмування; тяжіння до різноманітної діяльності; у частих конфліктах, які мають вибуховий характер та їх причин, що закриті для дорослих.

Для підлітків характерне майже інстинктивне групування з однолітками. Багато підліткових неформальних груп жорстко структуровані, в них є лідер, його найближчі прибічники, «бійці» та «опозиція». Такі групи мають свою територію, яку «захищають» від однолітків з інших груп. Інший тип груп – так звані епізодичні «тусовки», які відрізняються більш розмитою структурою та відсутністю постійного лідера. Потрібно сказати, що у замкнених закладах реакція угруповань у підлітків проявляється особливо сильно. Велика кількість правопорушень здійснюються саме у групі. Реакція угруповання – головний регулятор поведінки неповнолітніх злочинців. Тому і здійснювані іншими злочини переважно є груповими.

Існує тип самодіяльних об'єднань, які мають кримінальний нахил. Це антисоціальні угруповання, які об'єднують наркоманів, хуліганів «гопників» і «пацанів». Моральна глухота, небажання зрозуміти інших людей, їх біль і страждання, небезпечно наближають молодих людей до варварської психології, намагання утвердити себе за рахунок тих, хто не може дати відсіч.

Для самодіяльних об'єднань із кримінальним нахилом характерні жорстка регламентація соціально-ролевих функцій її членів, наявність «правил гори» злочинного середовища.

Значення соціальної спільності підлітків у розглянутих угрупованнях розкривається у способі їх життєдіяльності в умовах самовідчуження від соціально схваленого способу життя, який характеризується наступними ознаками:

1. Дана життєдіяльність проявляється в результаті неформального спілкування членів угруповань, соціальні відносини, які існують між ними, деформовані.

2. Соціальна спільність підлітків і молоді у групах виконує функцію відтворення свідомості злочинного середовища; Значне місце тут належить ядру – виразникам «істинних уявлень», які мають авторитет і престиж.

3. Внутрішня організація угруповань сприяє їх життєстійкості, що є суттєвим фактором реалізації їх потенціально кримінальних можливостей.

4. Жорсткий контроль здійснюється за допомогою ієрархічного керування, яке витікає з прийнятих нав'язаних «правил гри» злочинного середовища, деформованих норм та цінностей.

5. Формування соціально-психологічного клімату угруповань відбувається за рахунок деформованих норм і цінностей, що відображається в неформальному спілкуванні, свідомості її членів, лежить в основі жорсткої внутрішньої організації угруповання.

Соціологи, кримінологи і психологи типологізували членів криміногенних угруповань за причинами, які привели їх до даного статусу.

1. «аутсайдер» – людина, яка потрапила у безвихідь, не знайшла визнання у формальній соціальній групі або організації, не має можливостей для самореалізації, мотивація

її поведінки дуже часто пов'язана з ефектом неадекватності вимог і самооцінки реальному статусу та престижу особистості.

2. «маргінал» – в перекладі з латинського, людина, що знаходиться на краю. Це особистість, що опинилась за межами характерних для даного суспільства основних структурних підрозділів чи панівних соціальних норм і політичних традицій.

3. «конформіст» – людина, яка легко піддається впливу авторитетів, добре адаптується в новому соціальному мікросередовищі, швидко і без особливих зусиль засвоює групові цінності та норми.

4. «приспосованець» – на відміну від «конформіста» приймає групові цінності й норми лише зовнішньо, без інтернаціоналізації, імітуючи глибоку відданість груповим цілям для того, щоб домогтися визнання і підвищення свого статусу в групі, а за рахунок цього – і престижу в суспільстві.

5. «фанат» – людина, яка захоплена груповими цілями, вірна цінностям і символам групи, неухильно дотримуватися групових норм, повністю ідентифікували себе з групою, втратила критичне до неї ставлення і заперечує усе, що іде врозріз з груповими цінностями;

6. «борець» – людина, для якої велике значення має процес боротьби за ідеї, ніж сама ідея; завжди готова до активних дій захисту групових інтересів, групової автономії, групових цінностей;

7. «вождь» – людина, яка бачить своє призначення в керівництві іншими, яка претендує на роль лідера в групі. Вона проявляє ініціативу організатора і нерідко дійсно має непогані організаторські здібності;

8. «супутник» – людина, яка випадково приєдналась до групи, не до кінця визначивши свої ціннісні орієнтації і керується більше солідарністю, ніж груповими цілями і нормами;

9. «імітатор» – людина, для якої найперше значення мають зовнішні атрибути і символи об'єднання; вони складають для неї предмет гордості, а сам факт належності до об'єднання дає їй глибоке внутрішнє задоволення, при цьому вона не дуже аналізує групові цінності й цілі;

10. «нудьгуючий» – людина, у якої одним з мотивів вступу до організації є реальна можливість активно організувати свій відпочинок і знайти середовище для спілкування;

У тих випадках, коли діяльність групи здобуває протиправний характер (якщо в групі пропагуються наркотики, пияцтво, насильство, жорстокість, порнографія, проституція, неофашизм), варто застосувати заборону. У таких випадках необхідно роз'єднати групу, переорієнтувати її цілі на суспільно корисні, нейтралізувати лідерів. При цьому головне – працювати з кожним підлітком окремо.

Підліткам з делінквентною поведінкою насамперед потрібна допомога в соціальній адаптації, оволодінні соціальними ролями, культурно-моральними нормами і цінностями, соціальна підтримка.

Основний суб'єкт реабілітації – соціальний педагог, здатний надати психологічну допомогу підліткам, що відкидаються у формальних колективах.

Реабілітація припускає: по-перше, виявлення причин деформацій у розвитку дітей і підлітків, пошук засобів і способів їхнього усунення, зміни середовища в інтересах дитини; по-друге, побудова адекватного процесу виховання, що сприяє розвитку нормальної особистості.

У чому виражається педагогічна підтримка важкого підлітка? Соціальний педагог допомагає важкому підліткові пізнати самого себе, розібратися у відношеннях з навколишніми, набути необхідні знання, громадянські і професійні якості, досягти нормальних відносин з батьками, учителями, однолітками, сформулювати творчі захоплення. Роботу з підлітком необхідно спланувати так, щоб він повірив у реальність поставленої цілі.

Ці задачі можна вирішити тільки при знанні особистості, задатків і здібностей підлітка, для чого проводяться опитування, анкетування інтересів, діагноз здібностей і самооцінки підлітка. З метою соціалізації підлітка, його професійної орієнтації соціальний педагог організує різноманітні заходи, наприклад, конкурс на кращий кулінарний виріб, виготовлення муляжів для шкільних кабінетів, карт схем; участь у ремонті школи; допомога пенсіонерам по господарству і т.д..

Отже, у неформальних угрупованнях формується протиправна кримінальна поведінка. Цьому сприяють всездозволеність у цих групах, бажання бути дорослішими і незалежними від батьків. Часто «ефект групи» поглинає людину, вона втрачає свою особистість, робить протиправні вчинки, будучи «зараженою» тим, що це роблять інші. Допомогти їм можна лише створивши інше середовище спілкування, де підліток не перетинався б зі своїми колишніми друзями.